

Мельничук І. М., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри філософії та суспільних дисциплін Тернопільського державного медичного університету ім. І.Я.Горбачевського (м. Тернопіль)

Романишина Л. М., доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету (м. Хмельницький)

ДІАЛОГІЧНІСТЬ ІНТЕРАКТИВНОГО НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

У статті висвітлені історичні аспекти розвитку інтерактивного навчання, що базується на діалогічній взаємодії суб'єктів навчального процесу. Доведено, що інтерактивне навчання є інноваційно-технологічним комунікативним процесом, який ґрунтується на педагогіці співробітництва, педагогіці діалогу. Обґрунтовано, що використання інтеракцій обумовлює інтерактивність навчального процесу і спрямовується на стимулювання різних видів активності студентів. Розроблено інноваційну модель інтерактивного інформаційного обміну, в якій поєднуються екстраактивний, інтраактивний та інтерактивний режими організації навчального процесу.

Ключові слова: інтерактивне навчання, діалог, інформаційний обмін.

В статті освещены исторические аспекты развития интерактивного обучения, которое базируется на диалогическом взаимодействии субъектов учебного процесса. Доказано, что интерактивное обучение это инновационно технологический коммуникативный процесс, который основывается на педагогике сотрудничества, педагогике диалога. Обосновано, что использование интеракций обуславливает интерактивность учебного процесса и направляется на стимулирование разных видов активности студентов. Разработана инновационная модель интерактивного информационного обмена, в которой совмещаются экстраактивный, интраактивный и интерактивный режимы организации учебного процесса.

Ключевые слова: интерактивное обучение, диалог, информационный обмен.

Постановка задачі у загальному вигляді. Інтерактивні підходи до підготовки майбутніх фахівців у вищій школі сьогодні є найбільш ефективними, бо «ставлять того, хто шукає знань, в активну позицію їх самостійного освоєння... і шукача істини» [5, с. 225]. Інтерактивне навчання передбачає вияв активності учасників педагогічного процесу з добре організованим двостороннім обміном інформації на основі діалогічної взаємодії. Тому інтерактивне навчання розглядається з позицій педагогіки діалогу, педагогіки співробітництва, котра виокремлює викладача як провідну фігуру успішної педагогічної взаємодії і покладає на нього відповідальність оперативно враховувати особистісні якості вихованців, що постійно змінюються під впливом зовнішніх обставин та індивідуального зростання [7, с 269]. Відтак у вищій школі необхідно враховувати і використовувати діалогічність інтерактивного навчання для оптимізації підготовки майбутніх фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Уже з 90-х років ХХ ст. динамічно розвиваються і проводяться

ґрунтовні дослідження теоретичних аспектів педагогічних технологій інтерактивного навчання та шляхів їх практичного впровадження. Зокрема, сучасні інтерактивні технології навчання як складник навчально-виховного процесу досліджували Л. Ампілогова, Л. Пироженко, М. Кларін, О. Комар, О. Пометун, В. Скрипник, Н. Суворова, U. Staudinger & P. Baltes та ін. Особливої значущості набувають розробки методик застосування інтерактивних технологій для вищої школи. Цією проблемою займалися вітчизняні дослідники Л. Артемова, К. Гіря, Т. Дуткевич, І. Мельничук, І. Осадченко та ін. Так, І. Підласий написав інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти; О. Пометун диференціювала активні й інтерактивні методи навчання й уклала «Енциклопедію інтерактивного навчання», пов'язавши застосування інтерактивних технологій з проведенням занять на сучасному рівні; М. Скрипник дає тлумачення основним поняттям і методам інтерактивного навчання.

Метою статті ми обрали обґрунтування діалогічності інтерактивного навчання в історичному та методологічному аспектах.

Викладення основного матеріалу. Термін «інтерактив» (з англ. Interact, де «inter» – взаємний і «act» – діяти) вживається в розумінні здатності до взаємодії. Сутність цієї педагогічної технології полягає в тому, що навчання відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх учасників, а «розвитковий навчальний процес у контексті діалогу, активної взаємодії та спілкування його учасників – це *інтерація*» [3, с. 15].

Термін «інтерактивна педагогіка» запровадив у 1975 році німецький дослідник Г. Фріц [6, с. 13], хоча витoki інтерактивного навчання можна відшукати ще в Стародавній Греції. Зокрема, діалоги Сократа з учнями (470-399 до н.е.) є своєрідною бесідою-дослідженням, підпорядкованою пошуку істини, це процес формулювання правильного запитання і конкретної точної відповіді на нього. Саме від Сократа бере початок діалог як філософське мистецтво розмірковування з метою встановлення істини, оскільки, на думку філософа, істина досягається у діалозі між людьми. Метод філософствування Сократа полягає в тому, щоб за допомогою влучно поставлених запитань з'ясувати межі знання і незнання співрозмовника і скерувати його до істинного знання, що засвідчено у відомому гаслі Сократа «Пізнай самого себе».

Науковці зазначають, що використання *інтерацій* обумовлює інтерактивність навчального процесу і спрямовується на стимулювання природної активності студентів, а саме: *розумової*, котра реалізується в інтенсивності логічного мислення, генеруванні ідей, висловлюванні припущень, проектуванні, конструюванні, моделюванні, дослідженні, виявленні творчої уяви, зосередженості, уваги, спостережливості, здійсненні аналітико-синтетичних операцій; *емоційної*, що знаходить відображення в появі емоційної напруги, переживаннях, формуванні впевненості в собі; соціальної, що полягає в імітації виконання соціальних ролей, обміні думками, у власних судженнях і висновках, особистому ставленні до фактів, явищ і діяльності на основі критичного мислення, у сформованості гуманістичних цінностей,

комунікативної компетентності; *активності в самостійній практичній діяльності* – спочатку в умовах навчання, а в майбутньому – в умовах виконання професійних функцій. Передбачається, що всі зазначені фактори виявлення природної активності спонукатимуть студентів до особистісного розвитку, самовизначення, персоналізації, соціального ототожнення, формування професійної ментальності [4].

Інтегративний характер інтерактивного навчання, яке вбирає в себе елементи багатьох інновацій, спрямованих на активізацію навчально-пізнавальної, самостійної, комунікативної діяльності студентів на основі посиленої міжособистісної взаємодії, характеризує його як інноваційний процес і визначає основний напрямок педагогічних трансформацій: зміни технології від «вбивання знань» до організації самоосвіти студента.

Дослідники акцентують увагу на тому, що інтерактивне навчання як інноваційно-технологічний педагогічний процес ґрунтується саме на педагогіці співробітництва, педагогіці діалогу. Визначення сутності педагогічного процесу як складно організованого соціального явища полягає в усвідомленні смислу ключового поняття «процес» (від лат. *processus* – проходження, просування, рух вперед, зміна), що є розвитком певного явища, послідовною зміною стану його учасників, сукупністю закономірних і послідовних дій, спрямованих на досягнення певного результату.

Педагогічний процес *інтерактивного навчання* – це завжди певний набір, поєднання, єдність різних компонентів, дій, операцій, процедур, кроків, котрі спочатку можна об'єднати узагальнювальним поняттям – *сукупність*. Водночас педагогічний процес інтерактивного навчання є організованим явищем і передбачає струнку логіку, порядок, взаємозв'язок, детермінованість компонентів, послідовність дій, що відображає його технологічність і системний характер.

Отже, педагогічний процес інтерактивного навчання – це певна організація життєдіяльності його учасників: *дії* педагога для оптимізації навчально-пізнавальної *діяльності* студентів, обмін

діяльностями між ними (*взаємодія*), яка завжди спрямовується на розвиток студентів, тобто на *зміну їхнього стану*, що фіксується за допомогою засобів діагностики. Тому інтерактивне навчання ми розглядаємо як інноваційно-технологічний педагогічний процес, що є системою закономірних, послідовних активних взаємодій, спільної діяльності викладача і студентів з метою їхнього розвитку, в якій виокремлюються певні *атрибути*, а саме:

– просторове і часове співіснування учасників інтерактивного навчання, що спонукає до виникнення особистісного контакту між ними;

– усвідомлення загальної мети, передбачуваного результату діяльності, що відповідає інтересам усіх і сприяє реалізації потреб кожного;

– планування, контроль, корекція та координація дій студентів під час інтерактивного навчання;

– включення кожного студента до процесу спільної діяльності шляхом розподілу функцій і ролей у єдиному процесі співробітництва;

– виникнення нових моделей міжособистісних відносин, що можуть бути використані у майбутній професійній діяльності.

Оскільки активізується процес інтенсивної міжсуб'єктної комунікації викладача як суб'єкта своєї *професійної* діяльності та студента як суб'єкта власної *освітньої* діяльності, інтерактивній навчальній взаємодії суб'єктів педагогічного процесу властиві: високий рівень інтенсивності спілкування його учасників та обміну діяльностями; зміни та різноманітність їх видів, форм і прийомів; цілеспрямована рефлексія і викладачів, і студентів своїх дій і тієї взаємодії, що відбулася. Тому вважається, що інтерактивна педагогічна взаємодія спрямована саме на вдосконалення моделей поведінки і діяльності учасників педагогічного процесу [2, с.19].

Метою інтерактивного навчання у ВНЗ є створення викладачем таких умов професійної підготовки, за яких кожен студент відчуватиме свою успішність, інтелектуальну спроможність, зреалізованість природного потенціалу, самостійно здобуватиме знання й

конструюватиме власну професійну компетентність у процесі фахового зростання, яку можна відповідно продіагностувати. Будь-яка інтерактивна взаємодія має відповідати навчальним, методичним, організаційно-технічним, психологічним вимогам, що потребує обґрунтування науково-методологічних засад і методики впровадження інтерактивних технологій у вищій школі.

Узагальнюючи спрямованість інтерактивного навчання, науковці розглядають його як: діалектичний процес; навчання, що одночасно характеризується інформаційним та операційним наповненням; сукупність методів, що мають загальноосвітній, соціально-психологічний, педагогічний, культуротворчий зміст; навчання, що ґрунтується на асоціативно-рефлекторному механізмі засвоєння знань, умінь і навичок; антропоцентричне, соціогенне явище за основним фактором розвитку й відношенням до особистості; інноваційний процес, за умов якого заняття проводяться в активних формах проблемно-діалогічного навчання – проблемної лекції, семінару, брейн-стормінгу, психодрами, диспутів, дебатів, діалогів, полілогів, прес-конференції, ділової та дидактичної гри, інсценування, тренінгів тощо.

Викладачам необхідно дотримуватись певних вимог у застосуванні інтерактивних технологій навчання у вищій школі, а саме: визначати критерії ефективності цієї інноваційної методики навчання, що відображає діяльнісний підхід до модернізації підготовки майбутніх фахівців; дотримуватись відповідності віковим особливостям студентів і вибирати такі інтерактивні методики, котрі будуть оптимальними для навчання у вищій школі; враховувати високу ефективність інтерактивної взаємодії в педагогічній практиці; застосовувати лише ті інтерактивні методи й техніки, що відповідатимуть поставленим цілям та завданням особистісного розвитку студентів і підготовки майбутніх фахівців; використовувати інтерактивні методи за умови систематичності та доступності у їх застосуванні; брати до уваги, що інтерактивні методики повинні мати розвивальний характер.

В основі інтерактивного навчання у вищій школі лежить *діалогічний підхід*, тому інтерактивні технології є технологіями співпраці *суб'єктів* педагогічної взаємодії. *Суб'єктність* студента є умовою і засобом його розвитку, а також метою системи освіти у вищій школі, оскільки трактується як *першопричина активності*, якісний стан суб'єкта, особистості, що знаходить відображення у високому рівні активності, характеристиками якої є самосвідомість, самостійність, самодіяльність, саморозвиток, саморегуляція, самоосвіта, самовиховання, само ідентифікація, відкритість до самовдосконалення тощо.

У зв'язку з цим інтерактивне навчання розглядається як педагогічний процес, що є сукупністю закономірних, послідовних активних взаємодій викладача і студентів з метою їх розвитку. Оскільки розвиток є процесом внутрішнім, особистісним, що регулюється перш за все самим студентом (саморозвиток), основною функцією викладача в процесі інтерактивного навчання є створення оптимальних умов для саморозвитку студента, розвитку його індивідуальності, суб'єктності та корегування цього процесу, «з метою розвитку людини – суб'єкта власної стратегії життя» [2, с. 35].

На сучасному етапі розвитку діалогіки як науки про організацію і ведення розмови діалогові стосунки, що складають основу інтерактивного навчання, ґрунтовно аналізувалися в роботах С. Франкла і М. Бахтіна – петербурзьких мислителів наукової школи О. Веденського. Учені розглядають діалог перш за все як категорію буття. Для них бути – означає спілкуватися діалогічно. Діалог у тлумаченні М. Бахтіна [1] стає ключем до вивчення культури, фактором, що розширює свідомість людини, визначає спрямованість його духовних пошуків і сутнісно характеризує людське мислення та пізнання. Це зумовило запровадження такого поняття, як «діалогізм свідомості», котре означає форму внутрішнього діалогу. Інтерпретація сутності цього поняття у розуміння інтерактивного навчання має такий зміст: коли студент аналізує інформацію, отриману в ході лекції, під час обговорення на семінарському занятті чи в процесі самостійної роботи з науковими літературними джерелами, він формує своє

бачення і розуміння проблеми. Якщо дотримуватися розуміння діалогу культур за М. Бахтіним, то робота студента з книгою (текстова діяльність) також може розглядатися як інтеракція, тобто взаємодія автора тексту й адресата (студента). Студент може ідентифікувати себе з уявними персонажами (під час виконання інтерактивних рольових ігор), з виконанням певних професійних функцій (в умовах тренінгу професійної ідентичності).

Діалог як двосторонній інформаційний смисловий зв'язок є важливою складовою процесу інтерактивного навчання. Є такі види діалогу, як: внутріособистісний, що ґрунтується на протиріччях свідомості та емоцій; діалог як мовленнєве спілкування людей, що лежить в основі комунікативних технологій; діалог культурних смислів, котрий є основою технології «діалогу культур». Концептуальними ідеями діалогічності в навчанні є бачення діалогу як невід'ємного компоненту внутрішнього позитивного змісту свободи особистості. Діалог не є виявом протиріч, а відображає співіснування і взаємодію свідомостей, які ніколи не зводяться до єдиного цілого.

Діалог в інтерактивному навчанні можна розглядати як комунікативний процес реальних або уявних партнерів, у ході якого відбувається не просто обмін інформацією, а виявлення точок зору, смислових позицій, ціннісних орієнтацій та особистісних смислів партнерів. Результат такого діалогу – синтез нового смислу, що виникає в процесі зіткнення різних смислових позицій партнерів спілкування. М. Бахтін, котрий тлумачив смисл як відповідь на запитання, зазначав нерозривний зв'язок розуміння з відповіддю, яка на його думку і створює ґрунт для розуміння [1]. Розуміння і відповідь, в свою чергу, пов'язані діалогічними відношеннями: розуміння – основа відповіді, її підготовча фаза. Разом з тим, розуміння може актуалізуватися тільки у відповіді, в якій би формі вона не виступала – мовного висловлювання, предметної дії або навіть «мовчазного розуміння». Тому інтерактивне навчання доцільно розглядати як один із варіантів (моделей) комунікативних технологій з добре організованим зворотним зв'язком суб'єктів та об'єктів навчання, з

двостороннім обміном інформацією між ними на основі діалогічної взаємодії.

За умови організації *інтерактивного навчання* моделюється багатостороння форма комунікації, що передбачає врахування думок, поглядів, позицій учасників такої взаємодії, відтворення, імітацію діяльності (ділові, рольові, дидактичні ігри), що передбачає розвиток здібностей до оволодіння певним видом практичної діяльності (наприклад, у ході тренінгу).

Різні моделі педагогічної взаємодії складають основу комунікативного процесу традиційного та інтерактивного навчання. Виокремлюються три режими (моделі) організації навчального процесу: екстраактивний, інтраактивний та інтерактивний [4, с. 209-223]. Ми пропонуємо авторську інноваційну модель інтерактивного інформаційного обміну (рис. 1), де враховані всі три моделі

інформаційного обміну. Її результативність виявляється в таких діях студентів: отримання ними інформації від викладача та з інших джерел, активна самоосвітня діяльність і творча робота. Діалогічна міжсуб'єктна взаємодія під час занять на рівні «викладач – студент» і «студент – студент» передбачає участь студентів у діалогах, обговоренні наукових і професійних проблем на семінарських заняттях або за умови використання викладачем у традиційному навчанні таких активних методів, як евристична бесіда, дискусії, полілоги, що є основою інтерактивних технологій. Це потребує попередньої посиленої діалогічної взаємодії на рівні «студент – джерела науково-навчальної інформації», що спонукатиме студентів до більш усвідомленого і критичного опрацювання ІДІ для компетентного діалогу.

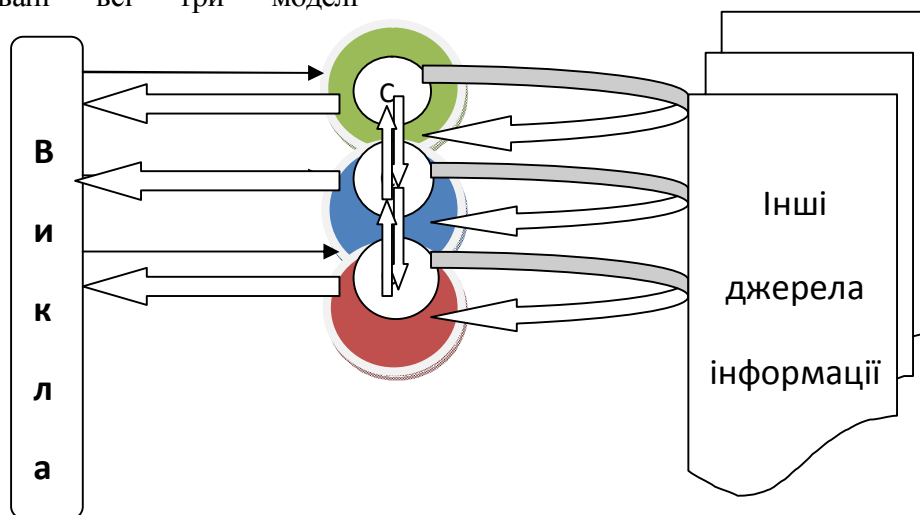

Рис. 1. Інноваційна модель інтерактивного інформаційного обміну

Такий підхід дає змогу кожному студенту здійснити попередню ґрунтовну підготовку до інтерактивної взаємодії в групі:

- опрацювати з певної теми, дисципліни, курсу різні джерела наукової, навчальної, методичної, енциклопедичної та довідкової літератури;

- розглянути і проаналізувати наукові концепції, бачення та розуміння різних авторів у їхніх публікаціях, дисертаційних дослідженнях, монографіях;

- виокремити сутнісні ознаки, аспекти, характеристики й напрямки досліджень із вивчених проблем і відобразити їх у сконцентрованому вигляді структурно-

логічної схеми, моделі, таблиці, що складають «портфолію» особистісних досягнень студента з вивчення даної дисципліни.

Відповідно до цієї *інноваційної моделі інтерактивного інформаційного обміну* студенти виступають як суб'єкти учіння самих себе, тому цей режим властивий також самостійній навчально-пізнавальній діяльності, самонавчанню, самовихованню, саморозвиткові. Студенти акумулюють інформаційні потоки не тільки від викладача в ході лекції (це до 30% інформації), а й з інших джерел (з наукової, навчальної, довідкової літератури, Internet-ресурсів тощо) та в процесі обміну цією інформацією

Питання педагогіки

під час діалогічно-полілогічної взаємодії в групі.

Під час багатосторонньої взаємодії на рівні «викладач – студент», «студент – студент», «студент – джерела інформації» відбувається привласнення до 90% того, що артикулюється і здійснюється на занятті. Тут педагог є організатором, фасилітатором навчального процесу (англ. *facilitator* – той, хто полегшує, сприяє чомусь). Інноваційна інтерактивна модель навчання передбачає проникнення інформаційних потоків у свідомість студентів, що у свою чергу викликає в них посилену аналітичну мисленнєву активність і породжує зворотній інформаційний зв'язок. Показником такої інтерактивної взаємодії є відтворення

студентом у діалозі «викладач – студент» більшого обсягу інформації, ніж було отримано на лекції. Це є результатом активної мисленнєвості студента.

Висновки. Зміст інтерактивного навчання розширюється на основі сепарації інноваційних ідей з різних педагогічних технологій, що дає змогу говорити про формування *інтегративної мегатехнології інтерактивного навчання*, котра складається із сукупності технологій інтерактивного характеру та різного методичного наповнення. Тому, досліджуючи інтерактивне навчання, доцільно вживати термін «інтерактивні педагогічні технології», сутність яких полягає у діалогічності навчального процесу.

Література

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М. : Искусство, 1979. – 424 с.
2. Кашлев С. С. Технология интерактивного обучения / С. С. Кашлев. – Мн. : Белорусский верасень, 2005. – 196 с. – (Педагогика, обращенная в завтра).
3. Мельник В. В. Інтеракція в освітньому процесі: технологія організації / В. В. Мельник // Управління школою. – 2006. – № 23 (133). – С. 15–35.
4. Мельничук І. М. Теорія і методика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій у вищих навчальних закладах : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Мельничук Ірина Миколаївна. – Тернопіль, 2011. – 585 с.
5. Підласий І. П. Практична педагогіка або три технології : інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти / І. П. Підласий. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2004. – 616 с.
6. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання / О. І. Пометун. – К., 2007. – 144 с.
7. Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посіб. / В. В. Ягупов. – К. : Либідь, 2003. – 560 с.

*Melnychuk I.M., doctor of education, professor
Romanyshyna L.M., doctor of education, professor*

DIALOGISM OF FUTURE SPECIALISTS' INTERACTIVE LEARNING IN HIGH SCHOOL

The article highlights the historical aspects of online learning, which is based on dialogic interaction between persons of the educational process. After the analysis of scientific literature it was revealed that since 90-th of XX century fundamental researches of the theoretical aspects of online training educational technology and ways of its practical implementation are conducted and developed dynamic. It is proved that online learning is an innovative technological communicative process, which is based on cooperation pedagogics, pedagogics of dialogue. It is explained that the using of interactions makes interactive learning process and is sent to stimulate the different types of students' activity. Integrative nature of interactive learning combines elements of many innovations focused on enhancing teaching and learning, independent, communicative activities of students on the basis of enhanced interpersonal interaction. An innovative model of interactive information exchange, which integrates extraactive, intraactive and interactive operation of the educational process is developed.

Keywords: online learning, dialogue, exchange of information.